

FEDERAL ALMAN DIŞIŞLERİ ARŐIV BELGELERİNE GÖRE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİNDE 1957 SEÇİM SÜRECİ

1957 Elections Process in Turkish-German Relations during Democratic Party Era
According to the German Federal Foreign Office Archive Documents

Gökhan EŐEL*

Özet

Türk-Alman ilişkileri, başlangıcından itibaren ticari ve askeri müttefiklik ekseninde süregelen ve her iki devlet açısından da bakıldığında ilişkilerin güçlendirilmesine ve geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Nitekim, Türk dış politikasında önemli olayların yaşandığı Demokrat Parti İktidarı döneminde, batı ile ilişkilerin gelişmeye başlaması Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını da beraberinde getirmişti. Bu süreçte II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu ve Batı'ya ayrılan Almanya'nın batı tarafı, yani Federal Almanya Devleti ile NATO'ya üyelik sonrasında gelişen ilişkiler görülmektedir. NATO çatısı altında, S.S.C.B.'ye ve dolayısıyla da Doğu Almanya'ya yani Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne karşı, Batı Almanya ile yani Federal Almanya Cumhuriyeti ile müttefik olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasında da ciddi gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Dışışleri Bakanlığı ile Türkiye'deki diplomatik misyonları arasında geçen yazışmalar başta olmak üzere; Federal Alman Dışışleri siyasi arşivinde bulunan belgelerden hareketle; 1957 seçimleri sürecinde yaşanan gelişmeler ve bu süreçte Demokrat Parti Dönemi Türk-Alman İlişkileri, tarihsel perspektif ile eçilik ve konsolosluk raporları üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Demokrat Parti,
Türk-Alman
İlişkileri,
1957 Seçimleri

JEL Kodları:

F5, N4, Z0

Abstract

Turkish-German relations have been on the axis of trade and military alliance from the beginning and from the perspective of both states, great emphasis has been placed on strengthening and developing relations. Thus, in the period of Democratic Party Government that important events took place in Turkish Foreign Policy, beginning of the development of relations with the West has brought Turkey's NATO membership. In this process, Germany, which is divided into East and West after the Second World War, the relations between Turkey and the west side of the Germany has been seen after Turkey's NATO membership. Under the umbrella of NATO, against S.S.C.B. and among other countries including the German Democratic Republic named the East part of the Germany, Federal Republic of Germany named the West part of the Germany was allied with the Republic of Turkey. By the way there were lots of important cases appeared. In this study, Ministry of Foreign Affairs of the Federal Republic of Germany and especially the correspondence between their diplomatic missions in Turkey; based on the documents contained in the Federal German Foreign Office Policy archive, Turkish-German Relations in the Democratic Party Era between 1957 elections process were tried to be evaluated through historical perspective above the embassy and the consular reports.

Keywords:

Democratic Party,
Turkish-German
Relations,
1957 Elections

JEL Codes:

F5, N4, Z0

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, gesel@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7050-7884

1. Giriş

Türk-Alman ilişkilerinin tarihi seyri dikkate alındığında, 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı neticesinde 18 Ocak 1871 tarihinde Paris yakınlarındaki Versay Sarayı'nda kararlaştırılan Alman Birliği ve dolayısıyla yeni Almanya İmparatorluğu (Hawes, 2019, s. 125), kuruluşunu müteakip Osmanlı Devleti ile Prusya'dan devraldığı iyi ilişkileri devam ettirme ve geliştirme çabasında olmuştur. Bu doğrultuda karşılıklı ziyaretler ile hızla gelişen ilişkiler Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın müttefiki olarak girmesine uzanan bir çizgide devam etmiştir. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde de önem verilen Türk-Alman ilişkileri doğrultusunda bu eski müttefik ile 3 Mart 1924 tarihinde yeni Türkiye Cumhuriyeti arasında bir dostluk antlaşması teati olunmuştur (Ökçün, 1974, s. 9). Antlaşmanın 3. maddesi uyarınca karşılıklı diplomatik temsilcilik açılması kararlaştırılmış, böylece Almanya yeni Türkiye Cumhuriyeti devletini resmen tanımıştır ("*Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Cumhuriyeti arasında münakit...*," Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1924, s. 483). 1920'li yıllarda sınırlı boyutta devam eden Türk-Alman ilişkilerinde çeşitli alanlarda uzman Alman bilim adamı, mühendis, mimar ve teknik uzmanın, nitelikli eleman sıkıntısı çeken yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne gelerek bu hususta yardımcı olması ilişkilerin gelişmesinde önemli bir adım olmuştur. Bunu müteakip Versay Antlaşması uyarınca dağıtılan Alman ordusunun teknik sınıfına mensup bazı subaylar da Türkiye'ye gelerek Harp Akademilerinde görev yapmışlardır (Oran, 2019, s. 299).

Almanya'da Adolf Hitler liderliğindeki Naziler, 30 Ocak 1933'te iktidara gelmelerinin hemen ardından çıkardıkları 24 Mart 1933 tarihli 'Yetki Kanunu' (Ermächtigungsgesetz) ile, başlangıçta dört yıllığına, meclis onayı gerekmeksizin anayasayı dahi değiştirebilecek yetkiler elde etmişlerdir (Eberle ve Uhl, 2015, s. 1-2). Çıkarılan bu yasa sonrasında başta Yahudiler olmak üzere pek çok insan Almanya'dan kaçmaya çalışmıştır. Bu noktada Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de gereken alanlarda teknik anlamda destek hizmetinde bulunan Almanların sayıları hızla artmıştır. Özellikle 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanun neticesinde 1 Ağustos 1933 tarihinde kurulan İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunda ve gelişmesinde Hitler Almanyası'ndan kaçan Alman bilim adamlarının katkısı olmuştur (Taşdemirci, 1992, s. 7-24).

II. Dünya Savaşı'nda Avrupa'da terör estiren Nazi birlikleri dahi Türk-Alman dostluğuna zarar vermemeye dikkat etmişlerdir. Fransa'yı işgal eden Almanlar, o dönemde Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olan ve Fransa'ya göç etmiş binlerce Osmanlı Yahudisini kurtaran Behiç Erkin ile görüşmelerinde dahi saygı ve dostluk çevresinde davranmışlardır (Kıvırcık, 2007, s. 68-70). Bu noktada Nazilerin Türkiye'yi bir eski müttefik olarak yeni savaşta da yanlarında görmek istediği için böyle davrandıkları şeklinde yorumlanabilir. Nitekim, Hitler'in Von Papen gibi eski bir Başbakanı Büyükelçi sıfatıyla Ankara'ya görevlendirmesinin de Türkiye'ye verdiği önemi gösterdiği açıktır (Gülmez ve Demirci, 2013, s. 226). Pek tabi bu önem Türkiye'nin savaşa Almanya'nın yanında girmesi çabasından kaynaklanmaktadır. Zira, Almanya Türkiye'nin kendi taraflarında savaşa gireceğine o denli inanmaktadır ki; Hitler 29 Nisan 1942'de Mussolini'ye "Türkiye'nin yavaş yavaş fakat kesin bir biçimde Mihver'e yaklaştığını" söylemiştir. Hatta bu amaçla 1942 yazında Türkiye'ye silah siparişinde kullanılmak üzere yüz milyon reichmark kredi dahi açmışlardır (Deringil, 2007, s. 171). Tabi tüm bu çabalar nihayetinde boşa çıkacaktır. Türkiye, Nazi Almanya'sı ile ilişkileri kötüleştirmeden savaşın bitişine kadar tarafsızlığını korumayı başarmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1945 yılında Hitler Almanya'sının yerine yeni bir Almanya'nın yanı sıra Yalta ve Potsdam konferansları neticesinde Birleşmiş Milletler'de kurulmuştur (Langlois, 2003, s. 267). Almanya'nın yeni sahipleri müttefik Kontrol Konseyi'ni oluşturan ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa ise de, uluslararası ilişkilerde savaştan galip çıkan iki aktör, daha doğru bir ifadeyle iki yeni süper güç vardır. Nitekim, ABD ve SSCB etrafında şekillenen bu yeni dünyadan Almanya'da nasibini alarak batı ve doğu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1949 itibariyle artık batıda müttefiklerin kontrolündeki Almanya, doğuda ise SSCB denetimindeki 'Demokratik Alman Cumhuriyeti' oluşturulmuştur (James, 2009, s. 181). Berlin şehri de bu taksimattan nasibini almıştır. Nitekim, 1961 yılına gelindiğinde, şehri batı ve doğu diye ayıran 155km. uzunluğundaki 'utanç duvarı (*schandmauer*)' inřa edilmiştir. 9 Kasım 1989'da Doğu Alman Hükümeti'nin duvarın kaldırılmasına izin verdiği yönündeki açıklaması ile başlayacak olan (Delius, 1990, s. 23) ve 13 Ekim 1990'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin resmen sona ermesi ile Almanya'nın yeniden birleşmesine kadar gececek olan sürede fiilen iki devletli Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler, batı Almanya için direkt ve bazende NATO müttefikliği üzerinden, doğu Almanya için ise indirekt olarak yani SSCB üzerinden devam etmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın temelini teşkil eden Alman Arřiv belgeleri, batı yani Federal Almanya Devleti'nin Berlin'de bulunan Federal Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts) menşeilidir.

Tarihsel kanıt temelli tarih metodolojisi doğrultusunda yapılan bu çalışmada, birinci el kaynak olmaları nedeniyle, Türkiye'deki Federal Almanya Büyükelçiliği ve Konsoloslukları ile Alman Dışışleri arasındaki yazışmalardan ve raporlardan yararlanılmıştır. Ayrıca, bu yazışma ve raporların Almanca'dan, Türkçe'ye transkripsiyonu yapılırken, kimi zaman raporların konu edildiği dönemi içeren hatırat ve diğer çalışmalardan da yararlanılarak, Alman diplomatlarca raporlaştırılan meseleler ile ilgili daha detaylı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Federal Almanya Dışışleri siyasi arşivlerinden alınan izin doğrultusunda arşivlerden çıkarılan belgeler ile yapılan bu çalışmada araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur. Bu nedenle haricen etik kurul izni alınmasına gerek duyulmamıştır.

2. Demokrat Parti Döneminde Türk-Alman İlişkileri

Türkiye'nin 22 Mart 1957 tarihinde katıldığını açıkladığı Eisenhower Doktrini ile tarafını seçtiği dünya politikasında, aynı tarafta yer aldığı Federal Almanya ile yakınlaşmasına dair Alman arşivlerinde Bayar ve Menderes'in Almanya ziyaretlerine ilişkin detaylı belgeler bulunmaktadır. Bunlar arasında protokol tenzip planları, ziyaret etkinlik programları, onurlarına verilen yemek davetiyeleri (bir kısmı Türkçe olarak hazırlanmış), otel faturaları vb. belgeler arşiv dosyaları içerisinde bulunmaktadır. Nitekim, Demokrat Parti döneminde NATO müttefikliği ile de pekişen Türk-Alman ilişkilerine Alman tarafının verdiği önem de, Federal Almanya'nın kurucu şansölyesi Konrad Adenauer'in Türkiye ziyaretinde verdiği mesajlarda görölmektedir. Adenauer, 1954 Mart'ında gerçekeştirdiği Türkiye ziyaretinde iki devlet arasındaki bağlılığa işaret ederek, görüşmelerin çok faydalı olacağına işaret etmiştir (Almanya Başvekili dün Ankara'ya geldi, 1954, s. 1). Konrad Adenaur 18 Mart 1954 tarihinde Anıtkabir'i de ziyaret etmiştir (Boran, 2011, s. 275). Federal Almanya tarafından gerçekeşen bu ilk üst düzey ziyarete ilişkin görüntüler de yine Alman arşivleri menřeilidir¹. Ayrıca ziyaret esnasında

¹ Almanlar tarafından çekildiği anlaşılan görüntülerde Alman Başbakanın ziyaretinin yanı sıra, Türkiye ile ilgili kısa tanıtımlar da yapılmıştır. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=XbHwgIJEMVU&t=62s>

Türkiye ile Almanya arasında birde kredi ticaret antlaşması imzalanmıştır (Adenauer ile yapılan görüşmeler sona erdi, 1954, s. 1). Türkiye’ye ziyareti oldukça verimli geçen Adenauer, İzmir’deki NATO karargâhını da ziyaretinin ardından 26 Mart 1954 günü ülkesine dönmüştür (Batı Almanya Başvekili dün şehrimizden ayrıldı, 1954, s. 1). Adenauer’in ziyaretini müteakip Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes’te, Adenauer’in daveti üzerine Almanya’ya iade-i ziyarette bulunmuştur. 2-9 Ekim 1954 tarihleri arasında gerçekleştirdiği kapsamlı Almanya ziyaretinde özellikle ticari alandaki ilişkiler üzerinde durulmuş ve ağır şartlar içeren bir de kredi antlaşması yapılmıştır (Irmak, 2009, s. 97). Bu doğrultuda, Menderes’in ziyareti Alman sanayicilerin, Türkiye’nin 1952-1954 yılları arasındaki ödeme sıkıntısı ve plansızlığına işaret ederek yeni bir iş birliğine sıcak bakmamaları sorunun da haledilmesine vesile olmuştur (Karavar, 2019, s. 12).

Gelişen dostluk hukuk ile karşılıklı ziyaretler noktasında Başbakanlardan sonra Cumhurbaşkanı nezdinde de gelişmeler yaşanmış ve bu doğrultuda Federal Almanya Cumhurbaşkanı Dr. Theodor Heuss 5-13 Mayıs 1957 tarihleri arasında Ankara, Bursa, İstanbul şehirlerini içeren kapsamlı bir ziyarette bulunmuştur².

Heuss, Türkiye ziyareti esnasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından onuruna verilen yemekte yaptığı konuşmada: “*Türkiye ile Almanya arasındaki dostluk bağlarının NATO çerçevesi dahilindeki ittifakla daha da sıkılaştığını belirterek, Türkiye’deki son ekonomik gelişmeleri, Alman milletinin yakın bir alaka, hürmet ve hayranlıkla takip ettiğini*” söylemiştir. Heuss, yemekte Bayar’ın Almanya’nın yeniden birleşmesi hususundaki temennilerine cevaben; Türkiye’nin Almanya’nın birleşmesi hususunda gösterdiği yakın alakaya müteşekkir olduğunu belirterek, bu düşüncenin Alman milleti için bir teselli kaynağı olduğunu söyleyerek, Von der Goltz Paşa’yı ve modern Ankara’yı kuran Alman mimarlarını, iki devlet arasındaki dostluk ve yakınlığı artıran şahıslar olarak anmıştır (Türk-Alman Görüşmeleri, 1957, s. 1-5). Ziyareti esnasında Alman Cumhurbaşkanı Heuss, İstanbul Radyosuna bir beyanat vererek; Almanya’nın Türkiye’den toplamda 740 milyon Alman markı tutarında silah siparişi verdiğini ve bunların Kırıkkale Makine ve Kimya Endüstrisi fabrikasındaki imalatına başladığını açıklamıştır (Dr. Heuss İstanbul’da, 1957, s. 1). Bu açıklama esasen Cumhurbaşkanı Heuss’dan kısa bir süre önce 24 Mart 1957’de Türkiye’yi ziyaret eden Federal Almanya Milli Savunma Bakanı Joseph Strauss’un duyurduğu sipariştir. Zira, Strauss ziyareti sırasında Almanya’nın Türkiye’nin siparişi yerine getirebilecek durumda olup olmadığını tespit için iki ayrı komisyon gönderdiklerini ve raporların olumlu olduğunu belirtmiştir (Türk-Alman İktisadi İşbirliği, 1957, s. 1-5). Nitekim, Milli Savunma Bakanı’nin ardından Türkiye’ye gelen Almanya Cumhurbaşkanı da fiiliyata geçen bu durumu açıklamaktadır.

İki ülke içinde oldukça yapıcı ve verimli geçen Türkiye ziyaretinin ardından Heuss’un, Almanya’ya dönüşünü müteakip verdiği bir röportajında: “*Türkiye’de o kadar çok Alman Bayrağı gördüm ki; bu kadarına Almanya’da bile nadir rastladığımı biraz da utanarak ilave edeyim.*” (Dr. Heuss Bonn’a vardı, 1957, s. 1) şeklindeki ifadesi ve ziyareti sırasında Almanya Cumhurbaşkanı’na Ankara Şehri Fahri Hemşerilik payesi ve Ankara Üniversitesi’nde de Fahri Doktora payesinin tevcihi de (Ayhan, 2014, s. 72), Demokrat Parti iktidarının Türk-Alman ilişkilerine ne denli önem verdiğini gösterir niteliktedir. Heuss’un Bonn’a vardığı haberinin gazete manşetlerinden verildiği gün yine manşetten verilen bir başka haberde ise; Alman çelik

² Almanya Büyükelçiliği resmi internet sitesi Bkz. <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/politik/0-hochrangige-besuche/1793980>

endüstrisinin önemli isimlerinden Krupp'un Ankara'ya geldiği duyuruluyordu. Bu haber: "Alman yardım planının hazırlayıcılarından Çelik kralının ziyareti 15 gün sürecek" şeklindeki bir alt başlık ile duyurulmuştur (Krupp bugün Ankara'ya geliyor, 1957, s. 1). Bu ziyaretlerden anlaşılacağı üzere, Almanya o yıllarda ekonomik anlamda sıkıntılı süreçler yaşayan Demokrat Parti iktidarı için gerek kredi hususunda ve gerekse iktisadi ve ticari açılardan dost ve müttefik bir devlet konumundadır. Nitekim Heuss'un ziyaretini müteakip 1958 Mayıs'ında Celal Bayar'ın Almanya ziyareti ve hemen akabinde de Menderes'in 1958 Temmuz ayındaki ziyaretlerinin de temel gayesini ekonomik ilişkiler ve beklentiler teşkil edecektir.

Demokrat Parti döneminde karşılıklı ziyaretlerle ve NATO müttefikliği ile pekiştirilen ilişkilere rağmen Federal Almanya'nın Türkiye'nin Doğu Almanya, yani Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne yönelik politikalarından kuşku duyduğu ve yakından izlediği de konsolosluk belgelerinden anlaşılmaktadır. Çalışmanın yoğunlaştığı 1957 seçim süreci de Almanların dikkatle takip ettiği ve gelişmeleri diplomatik temsilcilikleri aracılığıyla raporlaştırdıkları bir husus olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada elçilik ve konsolosluk raporları, Federal Alman Hükümeti'nin Türkiye'nin dış politikasının yanı sıra iç politikası ve içişleri ile de yakından ilgilendiklerini gösterir niteliktedir.

3. 1957 Seçimleri Öncesinde Siyasal Ortam

Federal Alman Hükümeti'nin 1957 seçimlerini ve bu süreçte yaşanan olayları yakından takip ettikleri, Ankara Büyükelçiliği ve İstanbul Başkonsoloslugu tarafından Berlin'e gönderilen raporlardan anlaşılmaktadır. Raporların içeriklerine bakıldığında, bu raporların diplomatik misyonların görevleri gereği kaleme aldıkları genel bilgilendirme amaçlı gündelik raporlar olmadıkları, aksine özellikle Federal Alman Devleti'nin Dışişleri'nin isteği üzerine ve bizzat Dışişleri Bakanı'na sunulmak üzere hazırlandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim bu husus, Federal Almanya Devleti'nin Ankara Büyükelçiliği tarafından hazırlanarak, Berlin'e Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 1 Nisan 1957 tarihli raporun başlık kısmında "Sayın Federal Bakan için araştırma iletildi. Dışişleri Bakanı'na sunulacak." şeklindeki ifadeden anlaşılmaktadır (PA AA 304 81 00/2, 01.04.1957).

1 Nisan 1957 tarihli 998/57 sayılı bu raporda, Federal Almanya Devleti'nin Ankara Büyükelçiliği yetkilileri tarafından raporun konu kısmına: "Başbakan Menderes ile İsmet İnönü arasında yakınlaşma" şeklinde bir açıklama yazılmıştır. Raporun devamında: "1957 Şubat'ında Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulundaki bütçe görüşmelerinde, Başbakan Adnan Menderes ile önemli rakibi Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü arasında şaşırtıcı bir yakınlaşma yaşandı." şeklindeki daha önce Berlin'e gönderilmiş olan 1 Mart 1957 tarih ve 688/57 sayılı rapora atıf yapılarak, Türk siyaseti açısından alışılmadık olan bu durumun: "Türk gözlemcilerin çoğu başlangıçta bu gelişmenin uzun süreli olmadığını düşündü. Ancak son haftalarda, iki tarafın uzlaşma jestleri, haklı olarak kamu yararına halkı meşgul eden yeni bir atmosfere dönüştü. Bunun, burada bazı gözlemcilerin varsaydığı gibi, muhtemelen 1958 baharında gerçekleşecek olan bir sonraki parlamento seçimleri için iç siyasi fırsatlara yol açmayacağı belirsizliğini koruyor." ifadeleri ile yorumlanmıştır. Bu noktada, raporda yer alan "Türk gözlemciler" ifadesinden kast edilenlerin, basın, muhalefet ve kamuoyu çevreleri olduğu anlaşılmaktadır. Raporlarında; Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda yaşananları ayrıntılı bir şekilde Berlin'e aktaran Ankara Büyükelçiliği yetkilileri: "Bütçe tartışmaları sırasında, hükümetin politikalarına yönelik başlıca saldırılar, 1955 sonbaharında iktidardan ayrılan ve

parlamentoda 32 sandalyeye sahip olan Hürriyet Partisi tarafından gündeme getirildi." derken, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerini ise Hürriyet Partisi nazarında yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada: *"Onların keskin ifadeleri, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin zayıf ve kötü düzenlenmiş konuşmalarından önemli ölçüde farklıdır."* şeklindeki ifadeleri dikkat çekicidir. Bu noktada bütçe görüşmelerinin sonuna doğru genel kurulda konuşma yapan İsmet İnönü'nün: *"Bazı idari tedbirlerin düzeltilmesini talep ettiği ölçülü ve ağır eleştiriler içermeyen bir konuşma yaparak, hükümetin kasten kısıtlama yapmak suretiyle üç yıl önce yerel seçim yenilgileri için intikamını aldığını ifade etmiştir."* Burada kast edilen Kırşehir'in vilayet statüsünün alınarak, yapılan düzenleme ile ilçe statüsüne düşürülmesi meselesidir. Nitekim, o dönemde mecliste bulunan partilerden olan Cumhuriyetçi Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı'nın da memleketi olan Kırşehir'in ve Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması meselesi de 15 Temmuz 1957 tarihli İstanbul konsolosluğu raporunda konu edilmiştir.

1954 seçimlerinde iktidardaki Demokrat Parti yerine büyük bir çoğunlukla muhalefetteki Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy vererek 5 milletvekilinin tamamını kazanmalarını sağlamış olan Kırşehir halkının şehirlerinin vilayet statüsünden çıkarılarak cezalandırılması (Köksal, 2004, 38-40) meselesine de yine 1 Nisan 1957 tarihli raporda kısaca değinen Alman diplomatlar; İnönü'nün konuşmasının ardından söz alarak kürsüye gelen Başbakan Menderes'in yaptığı konuşmada: *"Paşa'ya" övgü yağdırdı ve dileklerinin yerine getirileceğine dair söz verdi.*" şeklindeki açıklamaya raporlarında yer vermişlerdir. Nitekim İçişleri Bakanlığı tarafından buna uygun bir kanun taslağı hazırlandığına dair bir bilgi notuna da raporda yer vermişlerdir (PA AA 304 81 00/2, 01.04.1957).

Hakikaten, Alman diplomatların raporlarına şaşkınlıkla yansıttıkları üzere 1957 yılı bütçe görüşmeleri esnasında yaşanan bu karşılıklı nezaket ve övgü içeren sözler, Demokrat parti ile Cumhuriyet Halk Partisi grupları arasında ender görülen olaylardandır. Nitekim, Almanların Başbakan Menderes'in, İnönü'ye yönelik olarak sarf ettiği sözlerin bir kısmını raporlarına yansıttıkları görülmektedir. Raporlarda konu edilen övgü dolu sözlerin tamamı ise şöyledir:

"Muhterem Arkadaşlar;

Bugün öğleden evvel Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Sayın İnönü konuştu. Bendeniz maalesef burada bulunamadım, konuşmasını yukarıdan dinledim. Eğer burada olsaydım nasıl büyük bir tehalkle ve şevkle kendisini alkışladığımı görecektiniz. Aynı hislerle sizin de meşbu olduğunuzdan eminim" (Sükan, 1991, s. 376).

Federal Almanya Devleti'nin Ankara Büyükelçiliği yetkililerinin, Başbakan Menderes ile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İnönü arasındaki karşılıklı nezaket içeren bu söylemlere ise yorumları şöyledir:

"Böylesine samimiyet oldukça ilginç, Menderes'in İnönü'yü hastalıklı, hırsla takıntılı yaşlı bir adam olarak tanımladığı ve İnönü'nün de iktidara saldırdığı geçen yılki ifadelerle karşılaştırılırsa, bu gelişmenin arka planı sorusu ortaya çıkar."

Raporun bu noktasında 'arka plan' ifadesinin büyük harflerle yazılmış olması da dikkat çekicidir. Zira ilerleyen bölümlerde bu husus üzerine raporda epeyce yer ayrılması dikkate alınır, Almanların bu duruma şaşırdukları ifade edilebilir. Nitekim, raporlarında buna yönelik olarak da: *"Farklı bakış açıları olsa da, her iki tarafın da önceki gerginliklerden bir çıkış yolu bulma ihtiyacı duyduğunu gösteriyor."* şeklinde yorumlamışlardır. Raporda, Türkiye'nin içinde

bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durum üzerine de, Alman diplomatlarca yorumlar yapılmıştır. Bu noktada raporun ikinci sayfasında yer alan genel siyasi analizleri şoyledir:

“Hükümet, muhalefete yönelik sert baskıları nedeniyle iç ve dış siyasi prestijini kaybetmişti. 1956 yazında kabul edilen basın ve meclis mevzuatında yapılan değişikliklerin acımasızca uygulanmasının, muhalefetin heyecanını önemli ölçüde kısıtladığı ve onu etkinliğinden yoksun bıraktığı doğrudur. Bununla birlikte, bu yasalara dayanarak başlatılan bir dizi işlemin de suya atılan bir yumruktan başka bir şey olmadığı kanıtlanmıştır. Hükümet beraat kararlarını kabul etmek ve hapis cezalarının hükümlülerin popülaritesini arttırdığını izlemek zorunda kaldı. Ekonomik durumda bir iyileşme, yani fiyat artışlarının sonu görünmüyor ve görünür gibi de değil. Bununla birlikte, her şeyden önce, anayasal muhalefete karşı eylemleri, yurtdışında özellikle de Amerika Birleşik Devletleri’nde hükümetçe arzu edilmeyen düzeyde ilgi gördü. Bu nedenle amaçları muhalefeti bölmek ya da kazanmak olmalıdır. Her ikisi de şu anda deneniyor. Başbakan, hükümet cephesi dışındaki en güçlü kişilik olan ve halkın saygı duyduğu eski devlet başkanını kazanmaya çalışıyor. Hırslı, anlaşılması zor Genel Sekreter Kasım Gülek tecrit edilecek. CHP’nin diğer muhalefet partilerine, Hürriyet Partisi’ne ve Millet Partisi’ne de uzaklaşacağı umulmaktadır. Yerel gözlemciler bunu, hükümet tarafından Kasım Gülek’in ve Hürriyet Partisi aydınlarının dışlerini kıran bir "yapıcı bir muhalefet" yaratma girişimi olarak yorumluyorlar. Son birkaç ayda, bu yılın Şubat ayından çok önce, Başbakan’ın 1958 baharında belli seçim bölgelerinde kendi adaylarını göstermekten vazgeçerek CHP’ye şimdi olduğundan (31) çok sayıda milletvekili vereceği yönündeki ısrarlı söylentiler bu görüşü destekler niteliktedir. Bunun bedeli muhtemelen rejime karşı daha olumlu bir tutum ve hükümetin ekonomi politikasının sonuçlarına yönelik keskin eleştirilerden sakınma isteği olacaktır. Adnan Menderes, CHP ile diğer muhalefet partileri arasındaki, geçtiğimiz kış bu partiler arasındaki başarısız yakınlaşma girişimleri sonucunda ortaya çıkan uçurumu şimdiden genişletmeyi başardı. Kasım Gülek de son haftalarda sessizleşti. Ancak İnönü ve partisinin organları bazı demokratik hakların iade edilmesinde ısrar ediyor: Toplanma ve basın özgürlüğü, orantılı temsil, radyoya erişim vb. CHP’nin taktik avantajlarını güvence altına almak için kamusal varsayımından ayrılmadan bu koşulların yerine getirilmesine bağlı kalmadığı görülüyor. Çünkü muhalefet de kolay bir konumda değil. 4. Menderes kabinesinin (Aralık 1955) sadece kısa bir süre devam edeceği ve Demokrat Grubun daha fazla bölünmeyle ciddi şekilde zayıflayacağı umudu, Başbakan, 3. kabinesin tartışmalı bakanlarının bir kısmını kabineye geri almayı kademeli olarak başardığında nihayet sona erdi.”

Raporun oldukça dikkat çekici, detay ve öngörü içeren bu kısmında, Almanların Türkiye’nin iç ve dış siyasetine yönelik bilgi ve saptamaları, iktidar ve muhalefet partilerinin yakınlaşmasına yönelik kapsamlı analizleri bulunmaktadır. Üstelik belgenin başlığında belirtildiği üzere, bu araştırmanın bizzat Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından istenmiş olması, Almanya’nın Türkiye’de olup bitenleri iyice analiz etme isteğinden kaynaklanmaktadır. Zira gerek Adenauer’in 1954 Mart’ındaki Türkiye ziyaretinde ve gerekse Menderes’in 1954 Ekim ayındaki Almanya ziyareti sırasında gelişen ekonomik ilişkiler ve Almanya’nın Türkiye’ye açtığı kredi dolayısıyla Türkiye Almanya’nın yakın takibine girmiştir.

Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından bu denli geniş çapta ve iç politikaya yönelik bir araştırmanın istenmiş olmasının diğer bir nedeninin de; Federal Almanya

Cumhurbaşkanı Theodor Heuss’un 5-13 Mayıs 1957 tarihleri arasında Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaret öncesinde, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik duruma dair bilgilendirilmesi amacıyla olması ihtimali de yüksektir. Nitekim, Alman Cumhurbaşkanı Heuss’un gerçekleştirdiği bu ziyaretin tarihi, raporun düzenlendiği tarihten bir ay kadar sonra olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Ayrıca bahsi geçen raporda yaklaşan genel seçimlere dair bazı öngörülere de yer verilmiştir:

“Anti-demokratik yasalar muhalefetin eyleme geçme kabiliyetini ciddi şekilde kısıtlamıştı ve orantılı temsile doğru çağrıda bulunduğu seçim sisteminde bir sonraki parlamentoda daha iyi temsil şansı verecek bir değişiklik ihtimalide yok. Ancak tarafsız gözlemciler hatta hükümeti eleştirenler bile, CHP’nin tek başına veya diğer muhalefet partileriyle birlikte dahi ‘hiçbir şekilde’ mutlak bir çoğunluğa yaklaşma ihtimalinin olmayacağını düşünüyor. Kırsal nüfusun çoğu (toplam nüfusun yaklaşık %75’i) Demokrat Parti’nin ekonomik kalkınma programını onaylıyor, şehir sakinlerine oranla fiyat artışlarına hükümetin ekonomi politikalarının neden olduğuna daha az düşünüyor ve kendilerine verilen daha özgür dini faaliyetler için minnettarlar. Onun için yeni olan ve pratikte hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilemeyen demokratik haklara getirilen kısıtlamalar, bir yük olarak görülüyor. Bu nedenle, parlamento konusunda bilgili muhalefet başkanının, kendisini ve partisini bir sonraki seçimler için daha iyi başlangıç yapabilecekleri koşulları sağlamak için bir fırsat aradığı düşünülebilir.”

Bu ifadelerden hareketle Alman Hükümeti’nin Türkiye ile ticari ilişkileri de göz önünde bulundurarak 1957 seçimleri hususunda atılan her adımı dikkatle takip ettikleri anlaşılıyor. Demokrat Parti’nin başarısına kesin gözüyle bakarlarken bu noktada nüfusun %75’ini oluşturan kırsal kesimin özellikle tarımla uğraşan büyük kısmının halen Demokrat Parti’yi desteklemelerinin nedenlerinin başında Menderes’e duyulan güven gelmektedir. Zira, Demokrat Parti iktidarında çiftçiler borçlarından kurtulmuş ve alım güçleri artmıştır. Nitekim, 1953 yılının ilk yarısında dünyada buğday fiyatlarının yüksek oluşu ve bu yüzden ihracata imkân bulunmayışı söylentileri baş gösterip buğday fiyatlarının düşeceği ileri sürülünce; Başbakan Menderes Kırşehir’de bu noktaya şu şekilde temas etmiştir: (Yurtoğlu, 2014, s. 168)

“Hariçte buğday fiyatları düşüyor, eğer hükümet de fiyatları düşürmezse büyük zararlara girecektir denilmektedir. Hükümetin buğdayı 13 kuruştan alacağı şayiaları yayılmaktadır. Bu yalanlara inanmayın. Yalnız bu sene değil, fakat DP iktidarda kaldığı müddetçe, Orta Anadolu’nun başlıca mahsulü olan buğdayın fiyatını, bugünkü seviyeden aşağı düşürmemeği politikamızın esası olarak tespit etmişizdir. Türk köylüsünün belli başlı mahsulünü değerlendirmek, millî bir vazifedir. Eğer bunda devlet bütçesine bir zarar hâsıl olursa, muazzam bir gayenin tahakkuku için ve uzun mahrumiyet senelerinin ıstıraplarına göğüs geren sizlerin kalkınması için, Türk milleti bu fedakârlığı seve seve yapacak ve bunu kendisine bir vazife bilecektir.”

Başbakan Menderes, 1954 yılı genel seçimleri öncesi yaptığı Rize mitinginde de, buğdayı çiftçilerden 30 kuruşa alıp 20 kuruşa satacağını ifade etmiştir. Pek tabi her seçim döneminde bahsi geçen %75’lik kesimin oyunu almak için vaatlerde bulunan Menderes’in, 1957 seçim kampanyası sırasında da, 21 milyonluk Türkiye nüfusunun 15 milyonluk kısmını teşkil eden köylülere yönelik söylemlerde bulunması doğaldır. Nitekim Menderes’in 19 Haziran 1957 tarihinde; İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanununun 5048 Sayılı Kanunla Muaddel 140.

Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda yapmış olduğu konuşmada da köylülerin kalkınmasına yönelik 1950'den beri yaptıkları çalışmaları, geçmişle mukayese ederek aktarmıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2014, s. 811-812). Bu doğrultuda, Alman diplomatların raporlarında belirttiği; *“Kırsal nüfusun çoğu (toplam nüfusun yaklaşık %75'i) Demokrat Parti'nin ekonomik kalkınma programını onaylıyor”* şeklindeki ifadelerinin zemininin sağlam olduğu ifade edilebilir. Zira 1957 seçim sonuçları da bunu adeta bu ifadeyi kanıtlar nitelikte sonuçlanacaktır.

1 Nisan 1957 tarihli raporun son kısmında ise; İktidar ve Muhalefet arasındaki yakınlaşmaya yönelik olarak yapılan yorum şöyledir:

“Yerel gözlemciler ve gazetecilerden oluşan geniş çevreler, bu iç siyasal ‘çözölme’nin süresine şüphıyla yaklaşıyor. Yönetilebilen bir muhalefetle çalışma girişimleri Türkiye’de yeni değil. Son olarak, Kasım Gülek’in 1955 yazında ABD’den dönüşünün ardından Demokrat Parti ile CHP arasında bir anlaşma mümkün değilmiş gibi görünmedi; ancak bu rüya, parti liderlerinin acı polemiklerinde kısa sürede ortadan kayboldu. Bu kadar çok özenetim gerektiren bir oyunu uzun vadede uygulanabilir kılmak için hırs ve güç arasında çabalamak çok zordur, ancak pratik nedenlerden ötürü en azından geçici bir işbirliği tavsiye edilebilir.”

25 Mayıs 1957 günü Başbakan Menderes, Sivas'ta yaptığı bir konuşmada seçimlerin yakın olduğunu ifade etmesi ile birlikte, muhalefet partileri için yeniden işbirliği gündeme gelmiştir (Eroğul, 2003, s. 197). Böylece Demokrat Parti ve CHP arasındaki yakınlaşma yerini o döneme kadar görölmemiş sertlikte geçecek bir seçim rekabetine bırakmıştır.

Menderes'in seçimlerin yakın olduğunu beyan ettiği konuşmasından bir hafta önce ise Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı seçim kampanyasını ilan etmişti. Bölükbaşı'nın seçim bölgesi olan Kırşehir'in vilayet statüsünün yeniden tesisi için meclisteki girişimler neticesinde 12 Haziran 1957 tarihinde, Kırşehir yeniden vilayet haline getirilmiştir (Artvinli, 2004, s. 67). Bu durum Menderes'in Kırşehir halkının oylarına yönelik bir hamlesi olarak yorumlanmıştır.

4. Osman Bölükbaşı'nın Tutuklanması

Kırşehir'in yeniden vilayet statüsüne alınmasına yönelik kanun teklifi görüşmeleri esnasında CMP lideri Osman Bölükbaşı Kozaklı ve Hacıbektaş ilçelerinin Nevşehir'de kalmasına oldukça sert itirazlarda bulunmuştur. Nitekim Bölükbaşı'nın bu muhalefeti, iktidar cenahında meclise hakaret olarak değerlendirilmiş ve Bölükbaşı'na bu gerekçe ile üç oturum genel kuruldan men cezası verilmiştir. Genel kuruldan çıkarılan Bölükbaşı, koridora çıktığı sırada meclis idare amirlerinden ve DP Balıkesir Milletvekili Ahmet Kocabıykoğlu tarafından kendisine sözle sataşılmış, Bölükbaşı'nın da cevap vermesi üzerine tartışma büyüyerek yumruklaşmaya dönüşmüştür. Olay esnasında CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın koridorda sarf ettiği sözler meclisin manevi şahsiyetine hakaret sayılarak hadise adliyeye intikal ettirilmiştir. Savcılık da, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması istemiyle Adalet Bakanlığı'na başvuruda bulunmuştur. Hemen akabinde harekete geçen Bakanlık fezlekeyi Meclise göndermiş ve Meclisin Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan bir karma komisyon 11 e karşı, 13 oyla Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırmıştır (Ayhan, 2006, s. 57-58).

Dokunulmazlığının kaldırılmasının ardından tutuklanan Osman Bölükbaşı ile ilgili olarak özel bir rapor hazırlayan Federal Almanya'nın İstanbul Başkonsolosluğu yetkilileri, 15 Temmuz 1957 tarihli belgenin başlığını: 'Osman Bölükbaşı'nın Tutuklanması' şeklinde belirlemişlerdir (PA AA304 81 00/1, 15.07.1957). Raporun içeriği ise şöyledir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi, yaz tatilinden önceki son oturumunda, 24 Haziran 1957'de muhalefetteki Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırdı. Bölükbaşı, önceki sorgulamanın ardından 2 Temmuz'da tutuklanarak Ankara'daki merkez cezaevine götürüldü.

1954'te geçici bir yasağın ardından yeniden kurulan Millet Partisi, parlamentodaki en küçük gruptur. Sadece Kırşehir seçim bölgesinde 4 sandalye kazandı. Parti temkinli de olsa, İslam'a inananların geleneklerine ve dinsel duygularına hitap ediyor. 43 yaşındaki matematikçi ve Nancy Üniversitesi mezunu liderleri Bölükbaşı, 1945'ten beri siyasi hayatın içinde.

Her iki olay da - dokunulmazlığın kaldırılması ve parti liderinin tutuklanması - üç muhalefet partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türk kamuoyunda büyük heyecan yarattı. Hükümetin Bölükbaşı'na müdahalesi bu çevrelerde muhalefet partilerini sindirme girişimi olarak görülüyor; Bu, her şeyden önce, 1956 baharından bu yılın sonbaharına kadar ertelenen ve yaklaşan seçimlerin görünümüdür.

Bölükbaşı aleyhine alınan tedbirlerin gerekçesi, 12 Haziran 1957 tarihli Büyük Millet Meclisi oturumunda yaptığı söylenen açıklamalarla ifade edildi. Bu oturumda, 1954 seçimlerinden sonra hükümetin inisiyatifıyla muhalif oy kullanmanın bir 'ceza' olduğu anlaşılan Kırşehir'e (Ankara'nın güneydoğusu) vilayet karakterini geri kazandıracak bir yasa tartışıldı, zira yerel halkın muhalefete oy vermeleri nedeniyle bir ceza olarak vilayet statüsü alınmıştı.

12 Haziran'daki oturumda Bölükbaşı'nın bu konudaki tavırları nedeniyle milletvekillerine meclis kürsüsünden ciddi kişisel suçlamalar yönelttiği ve daha sonra Millet Meclisi koridorunda sözlerini tekrarladığı söyleniyor. Hükümet bunu Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesi anlamında suç olarak değerlendiriyor. Bu fıkra, Büyük Millet Meclisine aleni hakareten suçlu bulunanlara '1 yıldan 6 yıla kadar hapis cezası' öngörmektedir.

Meclis komisyonunun bir önceki toplantısının ardından ve İnönü'nün Bölükbaşı lehine müdahalesinin özellikle dikkate değer olduğu, olağanüstü fırtınalı bir tartışmanın ardından, Kırşehir Milletvekili'nin dokunulmazlığı 49 oya karşılık 247 ile kaldırıldı ve yaklaşık 100 milletvekili oylamaya katılmadı. Bu, onun bir hafta sonra tutuklanması için yasal imkânı sağladı. Muhalefetin iddia ettiği gibi, ki muhtemelen yanlış değil, bu eylemin Başbakan Adnan Menderes'in kişisel bir girişimi olduğu düşünülüyor.

Raporda açıkça ifade edildiği üzere Alman diplomatların, Osman Bölükbaşı'nın tutuklanmasının yaklaşan seçimlerin habercisi olduğu öngörüsü kısa sürede gerçekleşecektir. Zira Demokrat Parti grubu, 5 Eylül 1957 günü yapılan meclis grubu toplantısında, normal şartlarda 1958 baharında yapılacak olan milletvekili seçimlerini, 11 Eylül tarihinde gündeme getirmeye karar verdi. Seçim günü olarak da 27 Ekim Pazar günü kararlaştırılmıştı (Yücel, 2001, s. 124).

5. 1957 Seçim Süreci

Demokrat Parti iktidarının erken seçime gitmeye karar verdiği günlerde, 7 Eylül 1957’de partinin dört kurucusundan biri olan M. Fuad Köprülü’nün istifası, kamuoyunda bomba tesiri meydana getirdiği şekilde yorumlanmıştır. Köprülü istifasında:

“Hayatımın on yılından fazlasını sarf ettiğim Demokrat Parti programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş, olan bu günkü D.P. zihniyeti ile uyuşmak, benim için imkânsız olduğu cihetle D.P.’den çekiliyorum... Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak, bu gaye uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur” (Albayrak, 2004, s. 295).

Köprülü’nün Demokrat Parti’den istifasını müteakiben, bazı DP milletvekilleri de partilerinden istifa etmişlerdir. İstifalarla bir hayli yıprandığı görülen Demokrat Parti Hükümeti, seçimlerde oy beklentisi içerisinde olduğu bölgelerde çalışmalarına hız verdi. Bu doğrultuda, Menderes hemen her gün bir şehirde fabrika açılış ve temel atma törenleri ve gecekonda ve yahut toplu konutların tapu teslim törenlerine iştirak etmiştir (Albayrak, s. 296).

Bu noktada, Alman diplomatların 28 Ağustos ve 14 Eylül 1957 tarihli raporlarında üzerinde durdukları Demokrat Parti’nin erken seçim kararının nedenleri ise şöyle sıralanmıştır:

“İktidar partisinin seçimleri öne çekme yönündeki sürpriz kararında aşağıdaki nedenler belirleyici olabilir:

- 1. Parlamento seçimlerinden önce dış politika alanında hükümetin kaçınılmaz felç olması Türkiye üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir - özellikle de beklendiği gibi, öngörülebilir gelecekte Kıbrıs konulu yeni bir üçlü konferans toplanırsa.*
- 2. 50 milyon dolarlık tüketim malları ve yedek parçaların kredi bazında veya özel takas yoluyla sunulmaması, arz durumunun daha da kötüye gideceğini ve bunun hem tarım hem de kent nüfusu üzerinde hoş olmayan bir etki yaratacağını düşündürmektedir. Devletin tahıl satın alma fiyatındaki yaklaşık %30’luk artış da, kış boyunca kazançlarda buna karşılık gelen bir artış olmadan önemli fiyat artışlarını öngören faktörlerden yalnızca biridir.*
- 3. Muhalefet partileri arasındaki işbirliğine karşı yasal tedbirler, 2 - 11 Eylül arasındaki olağanüstü parlamento oturumu sırasında komisyonlarda ve genel kurulda da zorlanmadan alınabilir* (PA AA 304 81 00/1, 14.09.1957).

Nitekim raporda belirtilen; Muhalefet partileri arasındaki işbirliğine karşı yasal tedbirler noktasında DP Hükümeti, 13 Eylül 1957’de meclis genel kurulunda kabul edilen yeni seçim kanunu ile yaklaşan seçimlerde muhalefeti zora sokmak gayretinde olmuştur. Bu doğrultuda, Demokrat Parti bu yeni seçim yasası ile hem muhalefetin güç birliği yapmasının hem de Hürriyet Partisi’nin kendisinden oy koparmasının önüne geçmeye çalışmıştır (Sezen, 1994, s. 245).

Meclis’te onaylanan yeni seçim kanununa Alman belgelerinde şu şekilde yer verilmiştir:

“11 Eylül seçim yasası değişikliği, 1950’den beri yürürlükte olan seçim yasasında, her halükarda tam olarak liberal olarak adlandırılmayan aşağıdaki değişiklikleri öngörmektedir:

1. *Siyasi partiler, parti örgütlerinin bulunduğu tüm seçim bölgelerinde aday listeleri hazırlamalıdır; Aday listeleri, seçim bölgesinde milletvekillerinin olacağı kadar aday içermelidir (üç muhalefet partisinin her birinin 67 seçim bölgesinin çoğunda kendi örgütü vardır).*
2. *Değişikliğin açıklanmasından iki ay önce veya sonra bir siyasi partiden ayrılanlar, yaklaşan parlamento seçimlerine katılamazlar.*
3. *Bağımsız adaylar artık siyasi partilerden birinin listelerinde eskiden olduğu gibi seçime katılamıyor. Seçmen bağımsız bir aday için oy kullanırsa, seçim bölgesindeki diğer adaylara oy vermekten vazgeçmek zorundadır - İstanbul'da 36 milletvekili seçilir. Bağımsız adayların çoğu hükümeti eleştiriyor."*

Seçim kanunundaki değişikliklerin yanı sıra, 1957 seçimlerine girecek olan partilere dair de oldukça ayrıntılı bilgiler içeren, 14 Eylül 1957 tarihli elçilik raporunun ikinci sayfasından itibaren aktarılan notlar ise şöyledir:

"Muhalefet partilerinin bu hükümlere tepkisi halen devam ediyor. Ayrı aday listeleri sunulacak olsalar da, seçim yasasında buna izin verilmese de, her seçim bölgesinde seçim propagandasını yalnızca bir parti listeleri üzerinde yoğunlaştırmaya çalışacaklarına inanılıyor. Her yerde büyük öfkeye yol açan seçim yasasıyla muhalefet, hükümetin halkın gözünde kendisine zarar verdiği de kanaatindedir. Bu husus, Muhalefetin ciddi anlamda zayıflayacağını gösteriyor. Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'den istifası, başlatılanlar için beklenmedik olmasa da bomba gibiydi. Profesör Köprülü, Demokrat Parti'nin dört kurucusundan Halk Partisi'nden ayrılan ilk kişidir. Türkiye'de demokrasinin gerçekleşmesine yönelik sürekli, korkusuz savunuculuğu ve uzun süreli dışışleri bakanlığı ona genç entelektüel çevrelerin çok ötesine geçen bir itibar kazandırdı. Köprülü başlangıçta siyasi hayattan uzak durmak ister; milletvekili adaylığı zaten hariç tutulmuştur.

Ankara ve İstanbul'da olağanüstü gerilim var ve bu ülke genelinde hissediliyor. Son birkaç gün içinde bazı diğer Demokrat parti milletvekilleri de partilerinden istifa etti. Bir yanda muhalefet partilerinin liderleri, diğer yanda demokratik parti yönetim kurulu, müzakere için neredeyse her gün toplanıyor. İlgili herkes, seçimin sonucunun aslında açık olduğu konusunda hem fikir.

Seçime katılan Türk partilerinin başlangıç pozisyonları şu şekildedir:

Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Demokrat Partisi önceki ikna gücünün çoğunu kaybetti. 1950'de çoğunlukla onları destekleyen eğitilmiş sınıflar, hükümetin anti-demokratik yasalarından (basın ve toplanma özgürlüğü, yargı, üniversiteler, radyo kullanımı, seçim yasası alanlarında) hayal kırıklığına uğradı; Fiyatlardaki artış, hükümet destekçilerinin, yani köylülerin çoğunluğu arasında da dikkat çekicidir. Dahası, hükümetin muhaliflerine karşı sert eylemi, kırsal nüfusun bazı kesimleri de dâhil olmak üzere, kademeli olarak korku uyandırmaktadır.

Bunun dışında, bazı darbelere rağmen parti oybirliğiyle Adnan Menderes'in arkasında duracak ve kalkınma çabaları ve tarım politikasıyla Anadolu nüfusunun büyük bir bölümünü kazanmaya devam edecek.

Atatürk'ün Partisi Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 ve 54'teki beklenmedik yenilgilerin ağır darbelerinden büyük ölçüde kurtuldu. Özellikle son birkaç ayda, başkanları İsmet İnönü yönetiminde, iktidarının son yıllarında kaybettiği güvenin bir kısmını ılımlılıkla nasıl yeniden kazanacağını anladı. Destekçileri kısmen kasaba halkından, kısmen de eski Birlik Partisi'ne sadık kalan geleneksel cumhuriyetçi kırsal çevrelerden geliyor.

Hürriyet Partisi 1955'te Demokrat Parti'den ayrıldı ve destekçileri esas olarak akademisyenlerdir. Ülkede parti teşkilatının kurulması son altı ayda güçlü bir şekilde hızlandı. Bununla birlikte, geniş bir seçmen kitlesine hitap edecek hem bir lider hem de bir parti programı eksikliği var. Mevcut olan çoğunluk sisteminde, diğer muhalefet partileriyle güçlerini birleştirmemiş olsaydı, seçim beklentileri zayıf olurdu.

Ülkenin dini açıdan gerici, milliyetçi partisinin ülke çapında dağınık bir takipçisi var. Son yıllarda İslami - Ortadoğu mirasına daha fazla odaklanma eğiliminin yanı sıra mükemmel bir konuşmacı olarak tanınan Başkanı Bölükbaşı'nın haksız yere tutuklanmasından da yararlanıyor. Bu seçimlerde oy oranları (1957 =% 7) alabilirler.

3 Eylül'deki Büyük Millet Meclisi toplantısının ardından, üç muhalefet partisi, ülkedeki demokratik olmayan durumları kınayan ve bir sonraki parlamentoda anayasayı revize etmek için önlemler alan ortak bir bildiri yayınladı: temel demokratik hakların açık, güvenli bir şekilde formüle edilmesi, bir anayasa mahkemesinin kurulması, bağımsız bir yargının korunması, İki meclisli sistemin yanı sıra oy hakkının getirilmesi. Yeni seçimler en geç iki yıl sonra yapılacak. Ucuz demagogiler içermeyen bu kusursuz ifadedi duyuru geniş bir karşılık buldu.

Seçim yasasında yapılan değişiklik muhalefetin iş birliği yapmasını, yani hükümeti eleştiren herkesi bir araya getirmesini ve onları çoktan seçmeli oylama sistemine dâhil edebilmesini şekilde engelliyor. Yine de fırsatları var, ancak son dakika seçim boykotu, hükümetin bunu daha fazla engellemesi durumunda oldukça olası.”

Raporun son kısmında ise seçim sonucuna yönelik olarak Alman diplomatların yorumlarına yer verilmiştir:

“Seçim sonucunu köylerin ve küçük kasaba sakinlerinin tavrı belirleyecek. Önemli sorular şunlardır:

- 1. Dünyada fiyatlardaki artış kırsal nüfusa nasıl yansdı ve Demokrat Parti'nin getirdiği sübvansiyon sistemini bozdu mu?*
- 2. Geniş kitlelerin bakış açısına göre, hükümet muhalefete karşı mücadeleyi aşırı mı zorladı, yoksa önlemleri bu sefer tekrar kazanmasına yardımcı olmaya uygun mu?”*

Siyasi Partilerin 1957 Milletvekiliği Genel Seçimleri için kampanyaları hızla devam ederken, Alman diplomatların 1 Nisan 1957 tarihli raporlarında belirttikleri gibi tıpkı 1954 seçim döneminde olduğu gibi, Menderes ve İnönü arasındaki sert ifadeler de seçim meydanlarında yerini almıştır. Başbakan Menderes, 13 Ekim 1957'de Trabzon'da ve 14 Ekim 1957 günü de Giresun'da yaptığı seçim mitinglerinde İsmet İnönü'ye yönelik olarak:

“İsmet Paşa buhran diyor. Buhran, Paşa'nın kafasındadır. İsmet Paşa hastadır. Malta humması, Asya gribi bir hastalığa tutulmuştur. Onun hastalığının adı 'Dar-ül İktidar'dır. İsmet Paşa hayatının hiçbir devrinde bir gün dahi, vatandaşın serbest rey

ile işbaşına gelmiş değildir. İlk serbest seçim yapıldığı günde işbaşından uzaklaştırılmıştır." (Şeyhanlıoğlu, 2011, s. 217)

Seçim kampanyaları ile DP ile CHP ve Menderes ile İnönü arasındaki ilişkilerin eskiye dönmüş olması da Alman diplomatların raporlarına yansımıştır. 1957 yılı başındaki bütçe görüşmeleri sırasında birbirlerine iltifat eden iki liderin yerinde yeller esmektedir.

Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde Alman diplomatların Berlin'e gönderdikleri son rapor 15 Ekim 1957 tarihli. Seçimlerin 27 Ekim'de yapılmasını müteakiben seçim sonuçlarını bildirmek için gönderecekleri raporlara çalışmada yer verilmemiştir. Ancak raporlardan anlaşıldığı kadarıyla, Almanların seçim sonuçlarına yönelik tahminlerinin büyük oranda doğru çıkmasına rağmen bu duruma kendilerinin pek de şaşırmadığını belirtmek gerekir.

'Türkiye'deki seçim kampanyası' konu başlıklı 15 Ekim 1957 tarihli ve Federal Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği imzalı raporda ise: (PA AA 304 81 00/1, 15.10.1957)

İktidar partisi ve muhalefetin durumlarına dair özet bilgiler verildikten sonra, aday listeleri üzerinde durulmaktadır. Burada yeni kabineden yer alması muhtemel isimler de zikredilmektedir. Devamında ise partilerin seçim kampanyası yöntemleri üzerinde durularak, partilerin slogan ve afişleri Türkçe'den Almanca'ya çevirebildiği ölçüde aktarılmaya çalışılmıştır. Raporun son bölümünde ise seçim tahmini yapılmış olduğu görülmektedir:

"Türkiye seçim kampanyası tüm hızıyla devam ediyor. Başbakan Adnan Menderes ve onun ekonomi politikası konusundaki tartışmalar, 1954'te olduğundan daha fazla yoğunlaştı.

1. İktidar Partisi:

Millet Meclisinde Demokrat Parti Grubu, parlamentonun erken feshini onayladı çünkü kesinlikle yeni ekonomik zorlukların geleceğinden endişe ettikleri için artık meclis çoğunluğunu kazanma şanslarının, bir kış sonrasına göre daha fazla olduğuna Adnan Menderes'i ikna edebildiler. Menderes, özellikle destekçileri arasında her zaman zeki bir taktikçi olarak kendini göstermiştir. Onu dengeleyebilecek tek kişi, Prof. Fuat Köprülü, başlangıçta surat asmış ve sonunda ortak olarak kurdukları partiden dikkat çekici ayrılış anını kötü bir şekilde seçmiş, yani çok uzun süre geciktirmiştir. 'Köprülü kanunu' olarak nitelendirilebilecek seçim yasasına yapılan eklemeler, onun başka bir partiden aday olmasına imkân tanımıyor.

Köprülü şimdi Demokrat Parti eleştirisini kamuoyuna açıkladı. İstanbul gazetesi "Vatan"daki yazısından ve yarı resmi "Zafer" in cevabından bir alıntı ektedir. Demokrat Parti'den önceki birkaç milletvekilinin istifası, aday listesindeki kişisel hayal kırıklıklarıyla ilgili olabilir.

Demokrat Parti, 1954'te olduğu gibi, bazıları pekiyi düzenlenemeyen bir dizi açılış ve temel atma törenleriyle örneklendirilecek olan tanınmış ekonomik yükseliş şarkısıyla seçim kampanyasına liderlik ediyor. Tüketim mallarının ithalatındaki propagandacı rahatlama, özellikle gıda pazarında endişe verici kıtlıklar ve fiyat artışlarıyla karşılaştırılmaktadır. Şehirlerde hükümete karşı olan hava pek sıcak değil, ancak kararın çiftçilere ait olduğu iyi biliniyor.

2. Muhalefet:

Millet Meclisi'nin dağılmasının ardından, Ankara'da üç muhalefet partisi de, hükümete karşı birleşik cephe arzusunun vurgulandığı parti kongreleri düzenledi. Parti liderlerinin her biri diğer partilerin kongrelerini ziyaret etti. Açıktır ki, muhalefetin elinde bulunan çok sayıda becerikli avukatlar bile seçim yasasına yapılan yeni eklemelerle ortak bir listeyi veya birleşik cepheyi mümkün kılacak bir formül bulmayı başaramadı. Bunun tek yolu, bir seçim bölgesindeki iki muhalefet partisinin taraftarlarına üçüncü, yani en umut verici muhalefet partisine oy vermeleri ve yasaya göre sunulması gereken kendi listelerini sona koymaları talimatıydı. Ancak Hürriyet Partisi'nin, bir zamanlar totaliter devleti destekleyen Cumhuriyet Halk Partisi'nin güvensizliği çok canlı olduğundan ve 74 yaşındaki İsmet İnönü'nün kişiliğinin ağırlığına eşit bir şey olmadığını bildiğinden, böyle bir yaklaşıma pek sıcak bakmadı. İnönü'nün karşı çıkacak aynı değerde hiçbir şeyi yok. Aktif ama açık sözlü demagog, Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek'in daha sonra hükümetin kurulmasında öncü bir rol oynamasına izin verme konusundaki isteksizliği, kendi partisinin çevresine de yayılıyor. Öte yandan, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu utançtan geleceğin hükümet başkanı olarak önerdiği Profesör Şemsettin Günaltay, eski polis devleti ve devletçi formunda çok azının özlediği İnönü rejiminin son hükümet başkanıydı. Muhalefet partileri, yalnızca Demokratların yenilgisi durumunda uygulanması gereken belirli ilkeler üzerinde anlaştılar; Öncelikle mevcut seçim yasasının nispi temsil açısından yeniden şekillendirilmesi ve yeni seçimler için en geç 6 ay içinde ulusal meclisin feshedilmesi kararı var. Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayları bu vaadi açıkça taahhüt ettiler.

Kırsal kesimde önemli şansı olan Millet Partisi, belagatli lideri Osman Bölükbaşı'nın tutuklu olması nedeniyle engelleniyor. Millet Meclisine hakarettten açılan mahkeme işlemleri gizlice yapılmayacaktır, Ancak basının bununla ilgili herhangi bir haber yapmasına izin verilmiyor.

3. Aday listeleri:

Aday listeleri hazırlanırken önemli ön kararlar alınır; her iki taraf da, parti genel merkezinin veya parti liderlerinin önceki tüm teminatlarının aksine çok fazla alan bırakmaktadır.

Demokrat Parti'nin 8 Ekim'de yayınladığı aday listelerine bakıldığında, Menderes'in İstanbul'daki Yunan azınlığa karşı gerçekleşen olayların ardından, Kasım 1955'in kara günlerinde sahip olduğu son milletvekillerini de ihraç etme fırsatını şimdi kullandığı ortaya çıkıyor. Bir yıl önce İstanbul ve Ankara'da derinlemesine kentsel planlama yenilikleri ele alındığında, Başbakan'ın sürekli yoldaşı olarak biline ünlü Türk mimar Emin Onat'ın da aralarında bulunduğu 144 eski milletvekili artık aday gösterilmedi. Türkiye başkentinde propaganda izlenimi veren bu projeler, ciddi eleştirilerle karşılaşmış ve istenen etkiyi yaratmanın çok uzağındadır. Yeni adaylar arasında bazı üst düzey yetkililer var, Görünüşe göre bakanlık makamı alacak kişiler: İşletmeler Bakanlığı Müsteşarı Necati Topçuoğlu ile Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Adalet Bakanlığı Müsteşarı Hadi Tan, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Dilaver Argun; Çalışma Bakanlığı Müsteşarı Hulusi Timur, önceki Basın-Yayın Radyo ve Turizm Genel Müdürü, Dr. Halim Akyol, Anadolu Ajansı Genel Müdürü Şefik Arzık, Eski Paris

Büyükelçisi ve eski Dışışleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Beden Terbiyesi Genel Müdürü Nizamettin Kırşan, Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Genel Müdürü Faik Binal, TBMM Genel Sekreteri Refet Sezen. Seçim yasası gereği bu görevlilerin tamamı adaylık kabul edilmeden görevlerinden istifa etmek zorunda kaldı.

Yakın zamanda emekli olan askeri personel adaylar: önceki Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboğlu; Deniz Kuvvetleri Komutanı Sadık Altıncan; Hava Kuvvetleri Komutanı Fevzi Uçaner, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Aknoz.

Bilim çevrelerinden aşağıdakiler belirlendi: Ankara Üniversitesi eski Rektörü İzzet Birand; İzmir Ziraat Fakültesi Dekanı Vamik Tayşı; Veteriner Hekim Süreyya Tahsin Aygün ve Doktor Nüzhet Şakir Dirisu.

1956 sonbaharında görevden alınan Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi eski Dekanı Profesör Turhan Feyzioğlu, Cumhuriyet Halk Partisi için aday; ayrıca eski Büyükelçi ve tanınmış yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Burada dikkat çekici olan, 1950 yılına kadar Başbakan yardımcısı olan Prof. Nihat Erim'in geçen yıl Menderes'e Kıbrıs konusunda danışmanlık yapmasına ve Menderes'in onu kazanmayı başarmasına rağmen yine partisinden (CHP) aday olmasıdır.

Demokrat Parti'den ayrılan Demokrat Parti üyelerine ek olarak, Hürriyet Partisi adayları, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi eski öğretim üyeleri; Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Şerif Mardin (Eski protokol başkanı ve Hartum'daki mevcut Büyükelçinin oğlu) ve Prof. Köprülü'nün damadı Coşkun Kırca. Ankara'da Büyükelçiliğin Avukatı Prof. Dr. Hikmet Belbez'in eşi Belbez Hanım aday. Kadınlar; Demokrat Parti 9, Cumhuriyet Halk Partisi 8, Hürriyet Partisi 6, Millet Partisi 15, olmak üzere aday gösterildi.

4. Seçim kampanyası yöntemleri:

Önceki seçimlerin aksine bu sefer afiş de rol oynayacak. Demokrat Parti, Celal Bayar ve Menderes'in portreleri ile çalışıyor, Muhalefet ise:

Cumhuriyet Halk Partisi: "Ne yazık ki Traktörü öküzle çekiyoruz", "Mal yok, milli korunma kanunu var", sloganlarıyla. Kuyruk, kuyruk, kuyruk, bu mu bolluk?"

Hürriyet partisi: "Basın hürriyetini boğazlayanlar, sandıkta yalnız günahlarını bulacaklar!", "Nahını mıhsız, samanını bağısız, hastayı ilaçsız, talebeyi kitapsız, şehirliyi meskensiz bırakanlara artık yeter!"

Millet Partisi: "Celal Bayar 1948'de demişti ki: 'Eğer yarın DP iktidara geldiği takdirde vaatlerini yerine getirmezse ve siz onu alaşağı etmezseniz milli vazifeni yerine getirmemiş olursunuz...' "Vatandaş! Milli vazifeni yerine getir."

Muhalefet seçim manifestolarını yayıyor; Cumhuriyet Halk Partisi'nin ki örnek olarak ekte gönderildi; iktidar partisi henüz programlı bir açıklama yapmadı.

5. Seçim tahmini:

Bir seçim tahmini için somut bir gösterge yok. Ancak şu söylenebilir: Kamuoyu yoklaması yapmak ve anket sonucu yayınlamak yetkililer tarafından yasaklanmıştır. Şimdiye kadar destekledikleri Demokrat Parti'den kırsal kesimdeki seçmenlerin de şartırtıcı bir şekilde sapma olasılığı tamamen göz ardı edilemez. Her halükarda

muhalefet partileri taşra teşkilatını kurmayı ve köylerde yer edinmeyi başardılar. Muhalefet partileri, istikrarsız arz durumundan ve Menderes hükümetinin diktatörlük yöntemlerinden giderek artan şekilde fark edilen memnuniyetsizliğinden yararlanmaya çalışıyor. Bununla birlikte, Menderes'in muhalifleri için, aralarındaki çekişmeler zaman zaman şiddetli bir şekilde patlak vermesine rağmen, seçim yasasında yapılan son değişikliklerin bir sonucu olarak üç muhalefet partisinin ayrı ayrı savaşmaya zorlanması nedeniyle ezici bir zafer sonucu öngörölmemektedir.

Ancak genel görüş, Menderes ve Demokrat Parti'nin, büyük şehirlerde oy kaybının olması muhtemel olsa bile, seçimlerdeki mevcut çoğunluk oylama sisteminin yardımıyla yeniden galip geleceği yönündedir.

Türkiye'nin gelecekteki hükümetini kim oluşturacak olursa olsun, Batı ve onun savunma ittifaklarıyla sıkı bir ilişki içinde olan, daha önce izlenen dış politika yolundan hiçbir şekilde geri dönmesi beklenmez. Ekonomi politikası alanında, muhalefet yarışı kazanırsa, belirli reformları gerçekeştirme konusunda daha büyük bir isteklilik beklenebilir. Bununla birlikte, kısa bir süre sonra, iyileştirilmiş seçim yasası altında yeni bir seçime kendini adadığı için, bir kemer sıkma politikası yoluyla kendisini tekrar popüler hale getirme cesaretine sahip olması muhtemel değildir, bu nedenle ekonomik nitelikte sert önlemler ancak daha uzun bir süre sonra gerçekeşir.

Alman diplomatlar tarafından 1957 seçimlerine yönelik olarak hazırlanan en kapsamlı rapor olduğu anlaşılan 14 Ekim tarihli bu raporun, 1954 seçimlerinde beri Türkiye'nin iç siyasetinden ilgisini eksik etmeyen Federal Alman diplomatlarının konuya ne denli hâkim oldukları göstermesi açısından dikkat çekici olduğu ifade edilebilir. Ancak burada asıl dikkat çekici ifade; Demokrat Parti'nin seçimlere giderken değiştirdiği seçim kanunu ile: “Büyüķşehirlerde oy kaybının olması muhtemel olsa bile, seçimlerdeki mevcut çoğunluk oylama sisteminin yardımıyla yeniden galip geleceği” şeklindeki ifadeleri ve 1957 seçimleri neticesinde de gerçekeşmiş olan öngörülerine dair ifadeleridir.

6. Sonuç

Başlangıcından, çalışmanın yoğunlaştığı 1957 yılına kadar geçen dönem zarfındaki, Türk-Alman ilişkilerinin genel seyri dikkate alındığında; iki devletin ilişkilerini izah ederken ‘dost’ ve ‘müttefik’ sıfatlarını kullanılması herhalde doğru bir yaklaşım olacaktır. Nitekim, tarih boyunca ‘ortak fayda’ ekseninde gerçekeşen Türk-Alman ilişkileri, II. Dünya Savaşı sonrasında da bu tarihsel seyrine uygun düzlemde devam etmiştir. Bu doğrultuda Türk-Alman ilişkileri, Federal Almanya'nın kurucu Cumhurbaşkanı Dr. Theodor Heuss'un Türkiye ziyareti sırasında vurgu yaptığı ‘tarihi kişilikler’ özelinden de değerlendirildiğinde; ‘dost’ ve ‘müttefik’ sözcükleri daha da anlam kazanmaktadır. Hal böyle iken; Almanya'nın Türkiye'deki diplomatik misyonları aracılığıyla Türkiye'nin ahval ve şeraitine dair malumat sahibi olma yönündeki arzuları bir raddeye kadar anlaşılmakla beraber, Demokrat Parti ile muhalefet arasındaki yakınlaşmaya dair tuttıkları raporlar ve seçimlere dair kapsamlı analizleri, bu raporların dünyadaki herhangi bir ölkede bulunan diplomatik misyonların genel bilgilendirme raporlarından epey farklı olduğunu adeta kanıtlar niteliktedir.

Demokrat Parti iktidarı ile birlikte Cumhuriyet'in kazanımları noktasından farklı bir hal alan Türkiye Cumhuriyeti dış politikası Bayar-Menderes ikilisinin faaliyetleri neticesinde kimi

zaman Atatürk'ün dış politikasıyla çelişen yönleri ile de dikkat çekmektedir. Avrupa'ya uçak ihraç eden Türkiye'den, Avrupa'dan kredi talep eden ülke konumuna gelinmesinde şüphesiz evvela İnönü ve akabinde de Menderes hükümetlerinin payları vardır. Nitekim Türkiye, 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' ilkesi doğrultusunda belirlenen dış politika ekseninde gerçekleştirilen 'Balkan Antantı' ve 'Bağdat Paktı' gibi önemli oluşumlarla bölgesinde söz sahibi bir uluslararası aktör olarak dünyada da önemsenen ve Birleşmiş Milletler'e davetle katılan ülke konumundan, Kore'ye asker göndererek henüz üyesi dahi olmadığı NATO'ya girebilmek için çabalayan ülke durumuna getirilmiştir. Almanya ile ekonomik ilişkileri geliştirebilmek amacıyla, Cumhurbaşkanı Heuss'un ifadesiyle; Ankara yollarını Almanya'da bile görülmeyen sayıda Alman bayrakları ile donatan, başarısız dış politikası nedeniyle 6-7 Eylül olayları gibi tarihe geçecek bir kara leke yaşanmasına sebep olan, Bandung konferansındaki tutumu nedeniyle tarihsel birikimini ve prestijini hiçe sayarak konferansta adeta emperyal devletlerin sözcülüğüne soyunan ve dış politikada sıkıştıkça iç politikada yeni demagoglar yaratan ülke konumuna getirilen Türkiye Cumhuriyeti'nin, Federal Almanya karşısındaki durumu çalışmada bir kısmına değinilen dönemin gazeteleri ve elçilik raporları incelenince ortaya çıkmaktadır.

1936'dan 1938'e kadar Almanya, Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkelerden biridir. Türkiye'nin ithalatının %44,9'u Almanya'dan sağlanırken, Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı ise %43,1 oranındadır. Yani Atatürk döneminde, üstelik Almanya'da Naziler iktidarda iken ve Almanlar iktisadi anlamda en güçlü dönemlerini yaşarlarken bile, Türkiye ile başa baş bir dış ticaret profili çizilmekte idi. Türk-Alman ilişkilerindeki seyrin Demokrat Parti ile birlikte nereden nereye geldiğini anlamak için Menderes'in 1954 ve 1958 yıllarında yaptığı Almanya ziyaretlerine bakmak bile kâfidir. Zira, Atatürk dönemindeki durumun aksine Almanya'dan kredi talep eden ve dış ticaretinde tarım ürünü ihracatı yaparak sanayi mallarını ithal etmeye çalışan bir ülke haline gelinmiştir. Bu kötü gidişatı salt Demokrat Parti iktidarına yüklemek haksızlık olmakla beraber, durumun bu hali almasındaki en büyük payın da Menderes hükümetlerinde olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Almanya'nın Türkiye'nin siyasi hayatına neden bu denli alakalı olduğunu kavrayabilmek için de, ülkenin nereden nereye geldiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Zira, Almanya'dan kredi alan ülke konumunda olan Türkiye'nin risklerini ancak yakından takip ederek tespit etmelerinin mümkün olacağı kanaatinde olmaları Almanlar için tabi karşılanabilir. Ancak raporlarda dikkat çeken husus risk analizi yapmaktan öte Demokrat Parti'nin anti-demokratik uygulamaları ile adeta Almanlarca fişlenmesidir.

II. Dünya Savaşı neticesinde müttefiklerce kurulan bir proje devlet olan Federal Almanya'nın, üzerindeki bütün emperyal baskılara rağmen kısa sürede kalkınarak dünya siyasetinde ve ticaretinde söz sahibi konuma gelirken yararlandığı tarihsel alt yapısından hareketle; dış politikasını belirleme noktasında diplomatlarının hazırladıkları elçilik ve konsolosluk raporlarından nasıl faydalandıklarına dair örneklere çalışma içerisinde yer verildi. Bu noktada, müteveffa A.B.D. Başkanı John F. Kennedy'nin 1960 seçim kampanyası sırasında San Francisco Cow Palace'de yaptığı seçim mitinginde belirttiği husus oldukça anlamlıdır. Zira, Kennedy A.B.D. diplomatlarının S.S.C.B. diplomatları karşısındaki yetersizliğinden yakınarak: *"Büyük devlet olmak için dünyayı analiz ederek, dış politikada yol haritasını çizebilen diplomatlara sahip olmak gerektiğini"* vurgulamaktaydı.

Netice itibarıyla, Federal Almanya Dışışleri Bakanlığı siyasi arşivinde bulunan belgeler ile gözler önüne serilen Alman diplomatik misyonlarının çalışma sistemi, halen dünya

siyasetinde ve ekonomisinde söz sahibi olmayı hedefleyen bir ülkenin yapması gereken nitelikte olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, 1957 seçimlerinin akabinde, 1958 yılı içerisinde Bayar ve Menderes'in Almanya ziyaretleri de değerlendirildiğinde, Almanların her türlü seçim sonucuna hazırlıklı olarak, Türkiye'de iktidar değişikliği olsa bile, Türk-Alman ilişkilerinin aynı düzlemde devamına yönelik bir siyaset izledikleri ifade edilebilir.

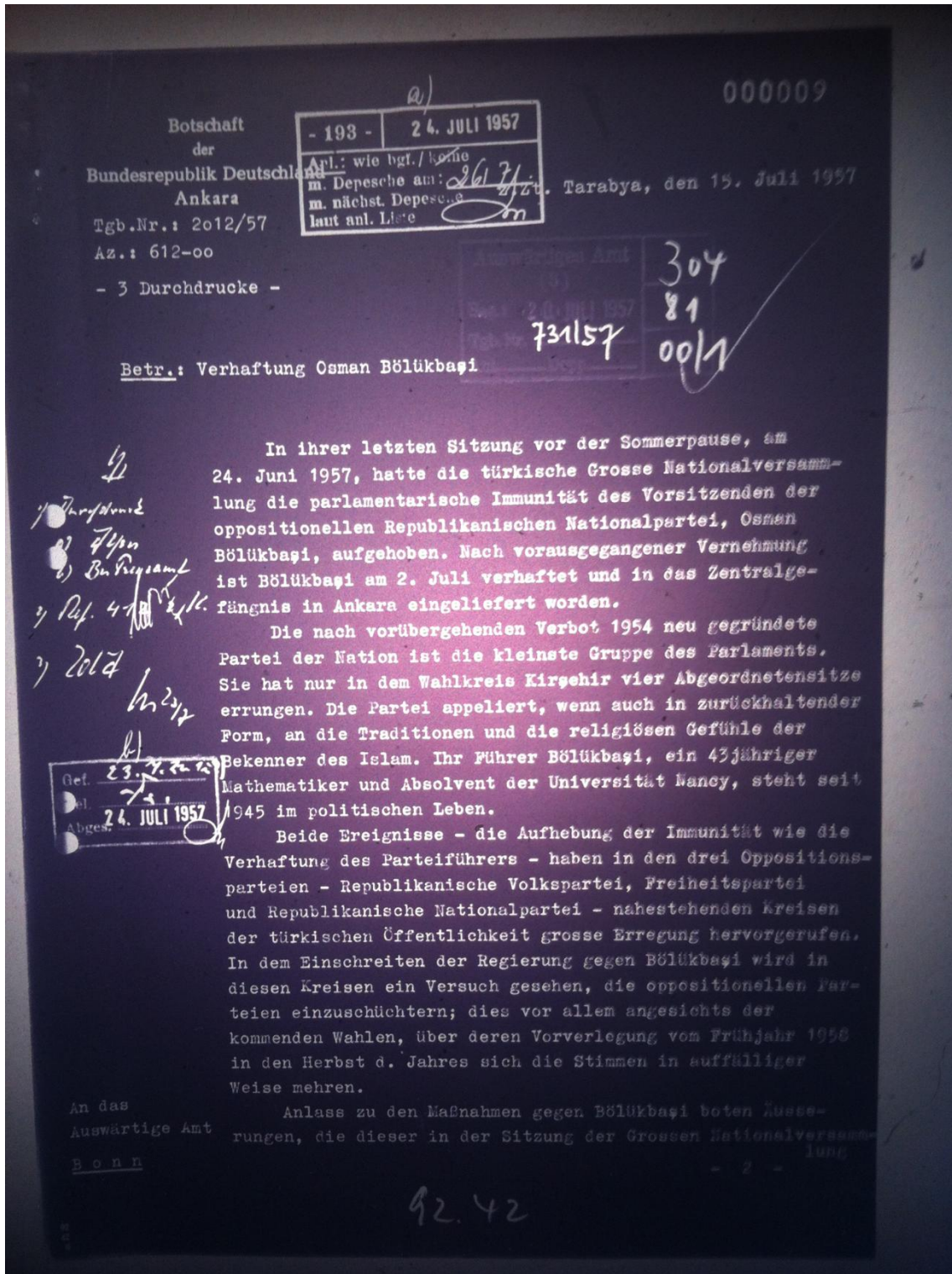
Dış politika belirleme sürecinde o dönemlerde aktif olarak kullanılan elçilik raporları sistemi esasen Türk hariciyesinin de yabancı olmadığı bir yöntemdir. Zira, III.Ahmed döneminden itibaren 'ad-hoc diplomasi' yoluyla muhatap devletlere gönderilen sefirlerin (elçilerin) tuttukları sefaretname (elçilik raporları) örneklerine Osmanlı arşivlerinde 1720 yılından itibaren rastlanmaktadır. Ancak, özellikle Atatürk sonrasında başlayan eğitim alanındaki çözüme süreci, Demokrat Parti döneminde iyice gün yüzüne çıkmış ve hemen hemen her alanda olduğu gibi hariciye alanında da nitelikli personel yetiştirilmesi noktasında, Alman diplomatların raporlarına mütekabiliyet esasına uygun şekilde eylemde bulunabilecek donanımına sahip diplomatların noksanlığını, Türk Dışişleri arşivlerinde aynı nitelikte elçilik raporlarına rastlanmaması adeta kanıtlar niteliktedir. Nitekim, çalışmada olaylarla ortaya konmuş olan Alman diplomatların raporlama sisteminin, büyük devlet olma idealinde olan bir ülkenin dış politikasında yol haritası çizilmesi hususundaki öneminin örnek olacak nitelikte olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Adenauer ile yapılan görüşmeler sona erdi. (1954). Milliyet Gazetesi, 22 Mart 1954.
- Almanya Başvekili dün Ankara'ya geldi. (1954). Milliyet Gazetesi, 19 Mart 1954.
- Alman Başbakanın ziyareti. (1954). Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=XbHwgIJEMVU&t=62s>
- Almanya Büyükelçiliği resmi internet sitesi. *Alman Büyükelçiliği*. Erişim Adresi: <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/politik/0-hochrangige-besuche/1793980>
- Artvinli, F. (2004). *Türk siyasal hayatında Osman Bölükbaşı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayhan, E. (2006). *Osman Bölükbaşı'nın siyasi faaliyetleri 1913-2002* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ayhan, İ. (2014). *Demokrat Parti döneminde Türkiye'yi ziyaret eden devlet başkanları ve bu ziyaretlerin Türk basınına yansımaları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Batı Almanya Başvekili dün şehrimizden ayrıldı. (1954). Milliyet Gazetesi, 27 Mart 1954.
- Boran, T. (2011). *Mekân ve siyaset ilişkisi bağlamında Anıtkabir 1938-1973* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Deringil, S. (2007). *Denge oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dr. Heuss Bonn'a vardı. (1957). Milliyet Gazetesi, 15 Mayıs 1957.
- Dr. Heuss İstanbul'da. (1957). Milliyet Gazetesi, 10 Mayıs 1957.
- Eberle, H. ve Uhl, M. (2015). *Hitler kitabı*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Gülmez, N. ve Demirci E. (2013), Von Papen'in Türkiye Büyükelçiliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 13(27), 225-250. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/>
- Hawes, J. (2019). *Kısa Almanya tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Irmak, Ö. (2009). *Adnan Menderes'in yurt dışı gezileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- James, H. (2009). *Alman kimliği 1770'den bugüne*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Karavar, H. (2019), Türk-Alman ticari ilişkilerinde yeniden canlanma: 1949-1954 yılları. *Mediterranean Journal of Humanities*, 9(2), 373-387. doi:10.13114/MJH.2019.496
- Kıvırcık, E. (2007). *Büyükelçi*. İstanbul: GOA Yayınları.
- Köksal, A. (2004). *Türk siyasi hayatında Osman Bölükbaşı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Krupp bugün Ankara'ya geliyor. (1957). Milliyet Gazetesi, 15 Mayıs 1957.
- Langlois, G. (2003). *20. Yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2014). *Başbakanlarımız ve genel kurul konuşmaları* (Cilt 4). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- Oran, B. (2019). *Türk dış politikası* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ökçün, A. G. (1974). *Türk Antlaşmaları rehberi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları.
- PA AA 304 81 00/2. (1 Nisan 1957). 1 Nisan 1957 tarihli elçilik raporu. Federal Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi Belgeleri (Politisches Archiv Auswärtiges Amt)

- PA AA 304 81 00/1. (15 Temmuz 1957). 15 Temmuz 1957 tarihli elçilik raporu. Federal Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi Belgeleri (Politisches Archiv Auswärtiges Amt)
- PA AA 304 81 00/1. (14 Eylül 1957). 14 Eylül 1957 tarihli elçilik raporu. Federal Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi Belgeleri (Politisches Archiv Auswärtiges Amt)
- PA AA 304 81 00/1. (15 Ekim 1957). 15 Ekim 1957 tarihli elçilik raporu. Federal Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi Belgeleri (Politisches Archiv Auswärtiges Amt)
- Sezen, S. (1994). *Seçim ve demokrasi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sükan, F. (1991). *Başbakan Adnan Menderes'in meclis konuşmaları*. Ankara: Kültür Ofset.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk siyasal muhafazakârlılığının kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Taşdemirci, E. (1992). *Belgelerle 1933 üniversite reformunda yabancı bilim adamları*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1924). *Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Cumhuriyeti arasında münakit 3 Mart 1340 (1924) tarihli Muhadenet muahedenamesi hakkında kanun*. Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200483.pdf
- Türk-Alman İktisadi İşbirliği. (1957). Milliyet Gazetesi, 24 Mart 1957.
- Türk-Alman Görüşmeleri. (1957). Milliyet, 7 Mayıs 1957.
- Yurtoğlu, N. (2014). *Demokrat Parti Dönemi tarım politikaları ve siyasi, sosyal, ekonomik hayata tesirleri 1950-1960* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, S. M. (2001). *Demokrat Parti*. İstanbul: Ülke Kitapları.

Ekler

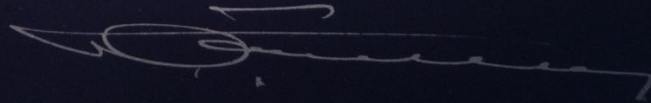

- 2 -

vom 12. Juni 1957 getan haben soll. In dieser Sitzung war das Gesetz diskutiert worden, das der Stadt Kirşehir (südöstlich von Ankara) den Charakter einer Vilayetshauptstadt wieder zurück-gibt, der ihr auf Initiative der Regierung nach der Wahl von 1954 offensichtlich als "Strafe" für die oppositionelle Stimmabgabe der dortigen Bevölkerung genommen worden war.

Bölkbaşı soll in der Sitzung vom 12. Juni vom Rednerpult des Parlaments herab den Abgeordneten wegen ihrer Haltung in dieser Frage schwere persönliche Anschuldigungen zugerufen und seine Äußerungen später auf dem Gang der Nationalversammlung wiederholt haben. Hierin will die Regierung ein Vergehen im Sinne des § 159 des türkischen Strafgesetzbuchs sehen. Dieser Paragraph sieht eine Gefängnisstrafe von 1 - 6 Jahren für denjenigen vor, der sich einer öffentlichen Beleidigung der Grossen Nationalversammlung schuldig macht.

Nach vorangegangenem Zusammentritt einer Parlamentskommission und nach einer ausserordentlich stürmischen Debatte, aus der besonders die Intervention Inönüs zugunsten Bölkbaşis hervorzuheben ist, wurde die Immunität des Abgeordneten von Kirřehir mit 247 gegen 49 Stimmen - etwa 100 Abgeordnete haben sich nicht an der Abstimmung beteiligt - aufgehoben. Dies bot die rechtliche Möglichkeit zu seiner eine Woche später erfolgten Verhaftung. Die Opposition behauptet wohl nicht mit Unrecht, daß es sich bei diesem Vorgehen um eine persönliche Initiative des Ministerpräsidenten Adnan Menderes handelt.

1957 ELECTIONS PROCESS IN TURKISH-GERMAN RELATIONS DURING DEMOCRATIC PARTY ERA ACCORDING TO THE GERMAN FEDERAL FOREIGN OFFICE ARCHIVE DOCUMENTS

EXTENDED SUMMARY

Aim of the Study

The aim of this study is to explain Turkish-German Relations from beginning to the Democratic Party Era and especially in the Democratic Party Era between 1957 elections process above the embassy and the consular reports of the Ministry of Foreign Affairs of the Federal Republic of Germany and especially the correspondence between their diplomatic missions in Turkey.

Relevant Literature

The documents contained in the Federal German Foreign Office Policy archive are the main sources of this study. There are four folders in the archive that includes the reports written by the diplomatic missions of the Federal German Republic in Turkey. There are classified as: (PA AA 304 81 00/2: 1 April 1957, PA AA 304 81 00/1: 15 July 1957, PA AA 304 81 00/1: 14 September 1957 and PA AA 304 81 00/1: 15 October 1957). Its is easily understood that Turkey's domestic politics closely involved with the content of the reports received from the diplomatic missions of Germany. There aren't many studies in the literature especially about this point but there are a few studies that includes some information on the 1957 elections. Artvinli (2004), Ayhan (2006) and Köksal (2004) gave some information about the arrestment of the opposition party leader Mr. Osman Bölükbaşı in their master thesis. And also there are some information in the literature about the 1957 electoral law. Sezen (1994) stated that the 1957 elections were unequal for the opposition because of the new electoral law. James (2009), Hawes (2019), Eberle and Uhl (2015) and Karavar (2019) studied German foreign politics. Albayrak (2004) also an important source about the Democratic Party Era.

Methodology

In the study, the case study method, which is frequently used in the literature, is utilized for historical case analysis above the archive documents. Turkish-German relations dealt with over an event have been tried to be viewed from a broad perspective. On the other hand, in this study, by the transcription of the embassy reports, a methodology based on historical evidence was applied.

Results and Conclusion

According to the study, Turkish-German relations have been on the axis of trade and military alliance from the beginning and from the perspective of both states, great emphasis has been placed on strengthening and developing relations. Thus, in the period of Democratic Party

Government that important events took place in Turkish Foreign Policy, beginning of the development of relations with the West has brought Turkey's NATO membership. In this process, Germany, which is divided into East and West after the Second World War, the relations between Turkey and the west side of the Germany has been seen after Turkey's NATO membership. Under the umbrella of NATO, against S.S.C.B. and among other countries including the German Democratic Republic named the East part of the Germany, Federal Republic of Germany named the West part of the Germany was allied with the Republic of Turkey. By the way there were lots of important cases appeared. Germany's interest above the Turkey's internal politics is understandable at this point. But the striking point here is that the Germans predictions about the 1957 elections were mostly correct.